

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ОБОРОНИ
УКРАЇНИ**

6 (19) / 2010

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Рекомендовано
до друку вченою радою Національного університету оборони України.
Протокол № 14 від 27 грудня 2010 р.

Київ – 2010

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Івашенко Л. Я. – доктор педагогічних наук, професор
Маслов В. С. – доктор педагогічних наук, професор
Свистун В. І. – доктор педагогічних наук, професор
Стефаненко П. В. – доктор педагогічних наук, професор
Ягупов В. В. – доктор педагогічних наук, професор
Болтівець С. І. – доктор психологічних наук, професор
Корольчук М. С. – доктор психологічних наук, професор
Ложкін Г. Н. – доктор психологічних наук, професор
Малхазов О. Р. – доктор психологічних наук, професор
Стасюк В. В. – доктор психологічних наук, професор
Лисенко О. Є. – доктор історичних наук, професор
Рибак М. І. – доктор історичних наук, професор
Сідак В. С. – доктор історичних наук, професор
Сидоров С. В. – доктор історичних наук, доцент
Шевчук В. П. – доктор історичних наук, професор
Мосов С. П. – доктор військових наук, професор
Діхтієвський П. В. – доктор юридичних наук, професор
Калюжний Р. А. – доктор юридичних наук, професор
Колодій А. М. – доктор юридичних наук, професор
Семон Б. Й. – доктор технічних наук, професор
Богайчук В. Ж. – кандидат політичних наук, доцент
Гайдулін О. О. – кандидат філософських наук, доцент
Мулява В. Д. – кандидат філософських наук, доцент
Осьодло В. І. – кандидат психологічних наук, доцент
Пашинський В. Й. – кандидат юридичних наук, доцент
Радецький В. Г. – кандидат історичних наук, доцент

РЕДАКЦІЯ:

Редактор – Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор
Заступник редактора – Сокаль І. І., кандидат історичних наук
Відповідальний секретар – Богайчук В. Ж., кандидат політичних наук, доцент

Засновник – Національна академія оборони України

Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію збірника КВ № 10971 від 13. 02. 2006 р.

Згідно постанови президії ВАК України від 01. 07. 2010 р. № 1-05/5 збірник “Вісник Національної академії оборони України” визнано фаховим виданням у галузі психологічних наук, та постанови президії ВАК України від 16. 12. 2009 р. № 1-05/6 у галузі педагогічних наук.

Вид видання – збірник наукових праць

Сфера розповсюдження – загальнодержавна

Адреса редакції:

Київ-049, Повітрофлотський проспект, 28

Телефон для довідок: 271-06-23, 271-06-29

ЗМІСТ

Питання педагогіки

<i>Гапеева О. Л., Мацевко Т. М.</i> Основні напрями психолого-педагогічного забезпечення виховання майбутніх офіцерів у видовому вищому навчальному закладі.....	5
<i>Іваненко Л. Я.</i> Посилення оздоровчої спрямованості фізичної підготовки військовослужбовців на стадії реформування системи фізичної підготовки Збройних сил України.....	11
<i>Марценківський В. Т.</i> Якою ж має бути вища військова гуманітарна освіта? (теоретико-методичні аспекти).....	16
<i>Романюк І. М., Богайчук В. Ж.</i> Кредитно-модульна система як важлива складова інтеграції освіти України.....	21
<i>Стадник В. В.</i> Роль засобів масової інформації у формуванні та реалізації національної ідеї в українському суспільстві.....	29
<i>Тіхонов Г. М., Ягунова Г. В.</i> Актуальні проблеми стандартизації підготовки військових фахівців у системі вищої освіти в аспекті компетентнісного та суб'єктно-діяльнісного підходів.....	34
<i>Титова Л. М.</i> Теоретико-методологічні основи ефективного застосування діагностичних методів в навчальному процесі ВВНЗ.....	41
<i>Торчевський Р. В.</i> Сутність, зміст і структура поняття "управлінська культура майбутніх магістрів військового управління".....	47
<i>Устименко О. В., Ніколаєнко С. І., Челобітченко О. О.</i> Підготовка фахівців оперативного-тактичного та оперативного-стратегічного рівнів у США (досвід для України).....	52
<i>Фіногенов Ю. С.</i> Реформа системи фізичної підготовки Збройних сил України: проблеми управління та організації, шляхи їх подолання.....	57
<i>Храбан І. А.</i> Визначення тестових завдань для діагностування фонетичних здібностей до вивчення португальської мови у майбутніх фахівців військово-дипломатичної служби...	61

Питання психології

<i>Александров Ю. В.</i> Зміни в психіці працівників керівного складу правоохоронних органів упродовж їх професійної діяльності.....	65
<i>Барко В. І.</i> Роль креативності у формуванні професійної компетентності.....	69
<i>Борисюк О. М.</i> Особливості професійного становлення майбутніх офіцерів ОВС на етапі навчання у ВНЗ.....	76
<i>Желаго А. М.</i> Обґрунтування періодів і фаз професійного становлення командира підрозділу з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на стадії самостійної професійної діяльності.....	81
<i>Иценко І. А.</i> Особливості індивідуально-типологічних проявів футбольних арбітрів....	87
<i>Корольчук В. М.</i> Суб'єктивні та об'єктивні обставини впливу на процес адаптації особистості до стресогенних умов діяльності.....	92
<i>Левківська Г. П.</i> Організаційно-педагогічні заходи відновлення адаптаційних ресурсів студентів-першокурсників.....	96
<i>Лім М. І.</i> Особливості роботи психолога МНС під час ліквідації аварій на шахтах Донеччини.....	101
<i>Лисюк С. Г.</i> Обґрунтування психологічних методів формування психічної стійкості військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах.....	107
<i>Маслюк А. М.</i> Психологічні особливості наративів у «чорній книзі України».....	115

Маслюк А. М., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії історії психології ім. В. А. Роменця Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРАТИВІВ У «ЧОРНІЙ КНИЗІ УКРАЇНИ»

У статті аналізуються події довготривалої фізіологічної депривації початку минулого століття в Україні. Визначаються психологічні особливості розповідей свідків голодоморів (на матеріалах «Чорної книги України»).

Ключові слова: голод, довготривала фізіологічна депривація, розповідь, свідки голодоморів, «Чорна книга України».

В статье анализируются события долговременной физиологической депривации в начале прошлого века в Украине. Определяются психологические особенности рассказов свидетелей голодоморов (на материалах «Черной книги Украины»).

Ключевые слова: голод, долговременная физиологическая депривация, рассказ, свидетели голодоморов, «Черная книга Украины».

The article analyzes the events of long-term physiological deprivation of the last century in Ukraine. Determined by the psychological characteristics of the stories of witnesses of Holodomor (on materials of «The Black Book of Ukraine»).

Keywords: famine, long-term physiological deprivation, the story, the witnesses of Holodomor, «Black Book of Ukraine».

Постановка проблеми.

Усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства, а також співчуваючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок довготривалої фізіологічної депривації початку минулого століття, науковці різних галузей знань повинні досліджувати трагічні сторінки історії свого народу. Зокрема, не лише вивчати Чорнобильську катастрофу, як не заангажовану політичну тему, а й мати сміливість, відкинувши будь-яку сучасну політичну складову, підкреслюю, науково і ґрунтовно опрацьовувати і проблеми голоду 1932-1933 років в Україні. Людська катастрофа не має кордонів: «З 1933 року в Германії безперервно посилювалися репресії проти євреїв, які досягли свого апогею в погромах «кришталеві ночі» [1, с. 224]. Ця страшна трагедія єврейського народу стоїть поруч з геноцидом і українського народу першої половини ХХ століття. Є лише нащадки того чи іншого народу, які або вшановують своїх близьких і стають сильнішими, або своєю байдужістю руйнують власне майбутнє.

Мета – визначити психологічні особливості розповідей свідків голодоморів (на матеріалах «Чорної книги України»).

З'явилася «Чорна книга України» внаслідок злочинних дій тоталітарного режиму СРСР: знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ українського народу, його вікових традицій, духовної культури, етнічної самобутності. Ця книга є історичним свідченням, що містить трагічні розповіді свідків тих подій. Це важливий документ, що вшановує пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами голодомору 1932-1933 років в Україні. І безперечно – ця книга сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, є серцевиною у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу.

Згадки про голод зустрічаються в Біблейських пророцтвах: «Тому що повстане народ на народ, і царство на царство, і будуть голоди, мори» (24:6 – 8) Євангелія від Матвія. Захворювання, пов'язані з недоїданням, зустрічалися в різні часи. Поява їх в тій чи іншій країні в той чи інший період часу залежала від умов харчування населення. Літературні та інші джерела донесли до нашого часу факти нечуваних страждань народу. Дослідниками було підраховано, що з початку XI до кінця XVI століття на кожне століття припадало до 8 неурожайних років, які повторювалися через кожні 13 років, викликаючи інколи великий голод. Основними причинами фізіологічної

депривації були переважно саме стихійні лиха: засуха, повінь, землетрус, ранні морози. Особливо сильні спалахи голоду призводили до вживання соломи, сіна, собак.

На наш погляд, вивчення такого травмуючого досвіду через діалог, що розвивається у соціокультурному контексті, можливо буде запорукою успіху наукового дослідження. Оскільки «Я» людини виступає як вміщений у історичне середовище соціально-культурний конструкт. Особистісна ідентичність формується на основі особистої ідентичності, коли людина вибудовує власну історію на основі базових наративів культури, трансформуючи їх відповідно до власних особистих якостей, подій свого життя, на основі власної унікальної особистої історії. На нашу думку, особистісна ідентичність об'єднує, інтегрує особистісну, культурну, соціальну та національну ідентичність. Людина, що володіє особистісною ідентичністю, відчуває неперервність і цілісність власного життя, його узгодженість з життям свого соціокультурного оточення.

Послідовники психоаналітичної теорії З. Фрейда стверджують, що істинні причини поведінки особистості можна знайти лише в минулому. По суті, минуле відіграє значну, але не визначальну роль у житті людини. Тобто, минуле існує в такому вигляді, в якому людина формує його в теперішньому, при цьому, певною мірою протиставляючи майбутньому. Конструюючи свою реальність, особа згадує лише невелику частину свого минулого досвіду, причому, згадуючи й синтезуючи минуле таким чином, щоб досягти гармонії зі своїм теперішнім уявленням про себе, включаючи таким чином минулий досвід в систему власної «Я» концепції. Адже майбутнє, як і минуле, «визначає» поведінку людини.

Поєднання як усвідомлених, так і неусвідомлених чинників корелює теперішнє з минулим і майбутнім. На нашу думку, життєві наративи [5; 6], що містять травмуючі смисли перетворюються на домінуючі і заперечуються людиною. Так, домінуючий наратив визначає форми переконань та поведінки людини. І саме ці наративи не дозволяють усвідомити і прожити інші наративи, і можуть охоплювати переважно більшість досвіду

людини. Оскільки людина живе цією історією, то вона бачить весь свій досвід у контексті травмуючої історії. Превалуючі наративи підтримують проблеми особистості, обмежуючи та пригнічуючи її буття. Відбувається витіснення історій, які б дали новий погляд на життя. Дж. Брунер вказував на той факт, що людина постійно має можливість вибору реалій, які її оточують, вона переживає. Це означає, що життєві наративи можуть бути переосмислені та реконструйовані шляхом виявлення інших подій, що раніше не були включені в історію життя.

Отже, зміни форм поведінки розширюють і породжують нові наративи. Зокрема, широке суспільне обговорення травмуючих подій голодомору дає можливість розвитку нових наративів, які підтримують розвиток образу власного «Я». Розповіді свідків голодоморів своїх історій виступають важливим засобом усвідомлення, осмислення зовнішнього світу та передачі інформації від покоління до покоління. Такі оповіді часто набувають міфологізованого характеру і базуються на найтяжчих переживаннях.

Н. В. Чепелева зазначає, що найбільш характерним для особистісного міфу є його надцінність для особистості, і унеможливує пошук та сприймання децентрованих смислів, інтерпретаційні процеси, рефлексію глибоких рівнів. Інакше кажучи, міф є утворенням не діалогічним, так само, як і наратив [6].

Крім того, до міфологізації оповіді має відношення і проблема довгострокової пам'яті свідків. Необхідно враховувати, що на особистісний міф принципово впливає домінуючий соціальний міф, що відображається в домінуючому дискурсі. К. Рід зазначав, аналізуючи механізм створення домінуючого історичного міфу, що історик знаходить у минулому те, що шукає. Він відбирає, викладає та підкреслює факти відповідно до тієї концепції, яка є соціально бажаною і запитаною [9]. Так само і людина в своєму індивідуальному минулому знаходить те, що шукає.

З метою дослідження особливостей усвідомлення депривуючого досвіду свідками голодоморів в Україні ми використовували автобіографічний метод. Використання цього методу обґрунтовано тим, що кожній особистості властивий

специфічний мотив, породжений метапотребами, що реалізується на рівні створення історії життя. Матеріалом для її створення виступає зміст автобіографічної пам'яті. За своєю природою автобіографічна пам'ять не репродуктивна, а реконструктивна. В автобіографії новий досвід усвідомлюється на підставі минулих спогадів, змінюючи їх конфігурацію, смисл і роль життя. В процесі написання автобіографії проходить процес усвідомлення «Я-концепції», механізмом якого є аналіз зафіксованих в автобіографії життєвих подій, на підставі яких особистість робить певні висновки щодо рис характеру і якостей, які їй властиві. Зокрема, спогади очевидців голодоморів в Україні наповнені негативізмом до виконавців голодоморів, скорботою за постраждалими, що виявляє превалювання їхнього минулого над майбутнім. Одиницями, що створюють систему автобіографічної пам'яті, виступають автобіографічні події.

В. В. Нуркова виокремлює чотири аспекти існування подій: яскраві, важливі, переломні та характерні події [2]. Автобіографія повинна аналізуватися не лише на рівні подій свого функціонування – макрорівні, а й на макрорівні цілісного уявлення про свій життєвий шлях. Описуючи своє життя, особистість визначає зміст процесу періодизації етапів свого життєвого шляху, що призводить до якісного розуміння та прийняття людиною моментів особистого розвитку і в остаточному результаті, до сприймання себе як цілісної особистості. Крім того, В. В. Нуркова виділила функції автобіографії: інтерфункції, інтрафункції та екзистенційні функції. Автор зазначає:

- усвідомлення «Я-концепції» як засіб прийняття власної особистості;
- вибір цілей і тактик поведінки як умова ефективного функціонування особистості і прийняття власного досвіду;
- визначення інтервалів самоідентичності як рефлексія людиною основних моментів особистого розвитку;
- самопізнання як шлях відкриття «закритих» та прийняття «травмуючих» подій власного життя;
- функція самовизначення, що полягає в формуванні життєвих стратегій, концепції життя;

- інтегральна функція автобіографічних текстів – створення цілісної історії власного життя [там само].

В процесі інтерпретації результатів, ми застосовували контент-аналіз як одну з технік дослідження, спрямовану на об'єктивний, систематичний і кількісний опис, що відповідає цілям дослідження. Контентний аналіз дозволяє замінити суб'єктивні враження дослідника більш стандартизованими процедурами. Якісний аналіз дозволив виявити наявність чи відсутність певної характеристики, а кількісний аналіз дав змогу розглянути кількісні характеристики слів, символів тощо. Контент-аналіз автобіографічних текстів проводився за схемою розробленою О. М. Шиловською [8] та Є. В. Сидоренко [3].

Для реалізації завдань експерименту використовувався психологічний аналіз оповідей свідків геноциду про події голодоморів (19 осіб – від 83 до 94 років жителі Чернігівської області та 13 осіб – від 73 до 94 років жителі Київської області, м. Києва). Відомо, що особистість не лише розуміє себе за допомогою мови, а й конструє себе в мовленні. Таким чином, з'ясовуючи власне бачення світу, людина, тим самим, зберігає відчуття «Я», свою особисту та соціокультурну ідентичність. Тому розвиток стабільного відчуття ідентичності базується на здатності людини брати участь у діалозі та створювати узгоджені наративи.

Слід відмітити, що кількісний підхід обмежений тим, що деякі символи рідко зустрічаються в автобіографічних текстах, тому ми і звернулися до якісного типу контент-аналізу. Всі свідки голодоморів описували свої соціальні ролі. Змінні зустрічалися з такою частотою: мати (батько) – 100%; дитина, член сім'ї – 98 %; друг (товариш) – 65 %; ролі пов'язані з роботою – 17 %; громадянин – 1 %; ролі, пов'язані з виконанням соціальних доручень – 4 %.

Зокрема, при опису соціальних ролей розкривається особисте ставлення автора до того становища, яке він посідає в суспільстві, що виявляється в прийнятті чи неприйнятті певних соціальних ролей. У категорії «особисте ставлення автора до описаних подій» відмітили таке: 87,5 % – негативно ставляться, оскільки зміст оповідей респондентів носив травматичний характер; 9,3% – двояке ставлення до подій

голодомору, що пояснюється співпрацею з тогочасним режимом; 3,1% – нейтрально відносяться до описаних подій. Слід зазначити про відсутність позитивного ставлення у свідків голодоморів до подій. Оповіді відбивають реальну фактологію подій, проте вони принципово виходять за межі їхнього життя. Наявне чітке усвідомлення пам'яті свого роду, сакральних коренів народу. В процесі написання автобіографії, особистість визначає не лише етапи свого життя, але і зміст, тобто, розкриваються події, які людина сприймає як частину власного життя. Але нейтральне та невизначене ставлення до подій власного життя, зокрема, перешкоджає рефлексії значущих моментів свого розвитку. Це сприяло якісним змінам людини.

Описуючи події свого життя та аналізуючи їх, свідки голодоморів роблять висновок про власні якості та риси характеру. При нейтральному ставленні до власної особистості цей процес неможливий, тому що взагалі не розкривається не лише ставлення до себе, а й не описуються індивідуальні властивості чи якості. Емоційне сприйняття власного досвіду дещо відрізняється від попередніх результатів: 87,5 % – негативно сприйняли власний досвід. Так, ми спостерігали значні емоційні прояви (сльози, хвилювання, тремтіння рук, мімічні відреагування, зміна інтонації, тембр голосу). Травматизація досвіду настільки глибока, що це є живою роз'ятреною раною для свідків голодоморів; 6,2 % – двояко сприймають власний досвід; 3,1 % – нейтрально і 3,1 % – позитивно. Вражає той факт, що опитувані пам'ятають події голодомору так, ніби вони відбувалися вчора. Наведемо приклад нарративу зі змінами свідомості (вкрасти, приховати, піддурити аби вижити). Згадує Семеницька Марія Федорівна, 1926 р. н. (с. Жміївка, Іванківський район, Київської області).

У 1932 році мені було лише шість років, але окремі події того часу не забуду ніколи. По селу їздили озброєні люди і забирали у селян усяку поживу, яку тільки можна взяти. Мама трохи зерна заховала в колиску на самий низ. Зверху поклала брудні пелюшки, а на них – дитину. Червоні комісари не гребували нічим і не боялися забруднитися. Вони викинули з коліски все, перевернули додолу і почали топтати

чобітьми. Мама вхопила братика, а я кинулася збирати з долівки зерно, але мене відкинули кирзовими чобітьми. Врятував нас від голодної смерті батько. Частину зібраного врожаю батькові вдалося приховати. Він викопав яму, засипав туди зерно і прикидав невеликим шаром землі. А зверху поставив туалет. Ніхто не здогадався перевірити це місце так, як перевіряли кожен клатчик землі - тикали загостреними кілками. Нам, дітям, було суворо заборонено ходити до туалету. Туди заходив тільки батько. Для чого, ми дізналися пізніше: щоб взяти жменю зерна, перемолоти його, а потім змішати з тирсою, лободю чи листками і напекти коржиків.

Тотальна смертельна небезпека закарбувалася на підсвідомому рівні, що підтверджується дослідженням міжпоколінної сімейної пам'яті онуків тих, що пережили голодомор. Чому людина так вчиняла? Відповідь на це запитання знаходимо у В. Франкла (в'язня концтабору Оєвенцим, засновника логотерапії): «Що дійсно було необхідно в цих умовах, так це зміна нашої установки до життя. Ми повинні були навчитися самі і навчити наших зневірених товаришів, що реально значущим є не те, що ми чекаємо від життя, а скоріше те, що життя чекає від нас. Ми повинні були припинити запитувати про сенс життя, а замість цього почати думати про себе, як про тих, кому життя ставить питання кожного дня і кожну годину. Наша відповідь повинна складатися не з розмов і роздумів, а з правильних дій, і життя в кінцевому рахунку означає прийняття відповідальності за знаходження правильної відповіді на його проблеми та вирішення завдань, які воно постійно ставить перед кожним індивідом» [4, с. 226]. Спогади про голодомори викликали у жінки досить сильну емоційну реакцію. Розповідати про даний етап своєї біографії жінка не хотіла. Своє життя вона сприймає як важку необхідність, не бачачи в ньому особливого сенсу. По мірі того, як людина починає замислюватися над тим, як була сконструйована її історія, які фактори обумовлювали чи обмежували процес конструювання, вона починає розуміти, що нарративи не існують як зразок, вони не є абсолютною істиною. Навпаки, це в достатній мірі відкрита та гнучка структура, що може бути побудованою цілком інакше.

На конструктивному рівні функціонування нарративу людина починає розуміти, що попередня історія була обмеженою.

Будь-якій історії притаманна різноманітність смислів, тобто можна сформулювати погляд на історію життя як багатогранну структуру. Особистість починає ставитися до свого досвіду не як до пасивно отриманих фактів, а як до історії, що активно конструюється. Конструювання цих історій залежить лише від того, як людина інтерпретує свій досвід, який смисл вона вкладає в ту чи іншу подію свого життя. Усвідомлення цього відкриває простір для нової інтерпретації тих життєвих аспектів, які не сприймаються, заперечуються особистістю. На думку деяких авторів в процесі розповіді історій реальність неминуче змінюється. Отже, людина починає переосмислювати «травмуючий» досвід, розглядаючи свою історію з різних боків.

Звернімося знову до В. Франкла: «Після того як сенс страждання зазнав переоцінки в наших очах, ми відмовлялися мінімізувати або пом'якшувати табірні страждання засобом ігнорування їх, або маючи хибні уявлення та демонструючи штучний оптимізм. Страждання стало завданням, від якого ми вже не хотіли відвертатися» [4, с. 227].

У цьому контексті розглянемо історію М. М. Залізника з Добровеличківського району Кіровоградської обл., який записав спогади своїх вже покійних батьків Михайла Михайловича та Євгенії Микитівни.

Тільки в 1963 році, перед самою матірною смертю, дізнався він, що було в нього ще шестеро братів та сестер, і що названо його на честь померлого від голоду старшого брата... «В сім'ї було шестеро дітей. Старшому Миколі було 12 років, найменшій Ніні 2 роки. Між ними були Петро, Борис, Леонід та Надія. За те, що добре господарював та не хотів йти в колгосп, батька (числився в середняках) в 1932 році розкуркулили. Забрали з хати і двору та комори все, що можна було винести. Забрали коні, скотину, птицю, навіть квасолу у вузлик, що лежав у зачіпці. Город відрізали до самого порога. Робили все це свої сільські «активісти». Один зняв з батька кожуха, а вже другого дня красувалися в ньому, ходячи по селу.

В 1933 році напровесні попухли від голоду діти. Якось з появою бур'янів дотягнули до літа. Батько не витримав дивлячись на голодних дітей і зірвав на городі зелений гарбуз (кабак), аби мама зварила дітям кашу. За те, що «вкрав» на своїм городі колгоспний кабак, батька судили і відправили на Урал, де він пробує більше року. Поки батько сидів у в'язниці, всі шестеро дітей померли в приюті села Глодоси Новоукраїнського району Кіровоградської області (в приюті померли всі діти – біля 200 чоловік), помер дідусь (батьків батько) Залізник Михайло Макарович та батькова мама Залізник Мотрона. Моя напівжива мама з другою невісткою поховали батькових батьків на сільському цвинтарі, викопавши яму по коліно глибиною, без домовин, прикривши тіла соломкою. Де поховані мої брати й сестри, я не знаю. Коли повернувся батько, він не застав ні дітей, ні своїх батьків.

Взявши мою матір, напівживу від голоду та психічної депресії, пішов пішки до Новоархангельська (нині райцентр Кіровоградської області). Там влаштувався на роботу конюхом на МТС, коли піддужала мама, пішла на роботу у місцевий колгосп. Там же, у Новоархангельську, в 1936 році народився я ... Мені легше, що трохи звільнив свою душу, як після сповіді. І, може, здійснив мрію своїх батьків, яким не довелося про це розповісти ...» [7, с. 636]

Крім того, насиченість автобіографічних текстів виявляється в кількості подій, описаних в автобіографії. На наш погляд, чим детальніше розкриває людина ту чи іншу подію, тим більш суттєвою вона для неї є (93,7 %). Найбільша насиченість автобіографічних текстів спостерігається у осіб, що переважно позитивно, сприймають та оцінюють власний досвід, а найменша, коли досліджувані описували формальні дати та події, не виявляючи свого особистого ставлення до них.

У категорії пасивність суб'єкта: 78,1 % – намагалися перекласти відповідальність за рішення на інших. Пасивність виступала формою самозбереження. Деякі опитувані не злостиво переосмислили пережите і пристосувалися до умов існуючого середовища, що у підсумку призвело і до вибачення своїх кривдників: «Бог їм суддя», «так, я їм вибачила». Такі

результати корелюють з результатами анкетування, де ми виявили наступне. Переважна більшість респондентів – 80,1 % висловлювала *пасивний протест* (уникали членства в КПРС, партійних посад, як прихованої позиції спротиву тощо).

І категорія активність суб'єкта була чинником виживання в депривуючі роки (21,9 %) – самостійно знаходили вихід із складної ситуації. Значна кількість опитуваних досягала значних успіхів у своїй трудовій діяльності «Ветеран Праці» тощо. Досліджувані брали відповідальність за власне життя, своїх близьких, а в більшості випадків людина сама приймала рішення.

У категорії «внутрішні системи регуляції»: 56,7 % – очікували того, що «повинно бути» від себе, життя, тобто ірраціональні установки на те, що думати, робити. Це наслідок знищення вікової традиційної духовності як нівелювання цінностей тощо. 31,2 % – впевненість в собі напротивагу відчуттю неповноцінності. 12,5 % – усвідомлення почуттів: своїх або оточуючих. 3,1 % – використання логіки, що свідчить про превалюючий вплив у суспільстві минулого століття страху, заціпеніння, психічної смерті тощо. Таким чином, були виділені декілька груп досліджуваних, які сприймали свій досвід позитивно, негативно, нейтрально та невизначено. На нашу думку, це питання потребує подальшої детальної розробки.

Висновок. За результатами емпіричного дослідження визначено

психологічні особливості розповідей свідків голодоморів (на матеріалах «Чорної книги України»). У процесі написання автобіографії проходить процес усвідомлення «Я-концепції», механізмом якого є аналіз зафіксованих в автобіографії життєвих подій, на підставі яких особистість робить певні висновки щодо рис характеру і якостей, які їй властиві. Виявлено, що у переважній більшості (93,7 %) респондентів зміст розповідей травматичний, що супроводжується значними емоційними проявами. Поява міфологічних тенденцій пов'язана як з відсутністю рефлексій та інтерпретацій, так і забуванням, особливо на ґрунті витіснення психотравмуючих спогадів або з наступними інтерпретаціями і впливом домінуючих соціальних міфів, які безперечно присутні в аналізі подій голодоморів, про те, що приховувалося або про що не можна було раніше говорити вголос. Крім того, в наративних розповідях свідки голодоморів основним механізмом виживання під час довготривалої фізіологічної депривації називали сенс життя. «Чорна книга України» – це важливий документ, що шанує пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами голодомору 1932-1933 років в Україні. Вона сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, є серцевиною у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу.

Література:

1. Концеп П. Фанатизм. Психоанализ этого ужасного явления / Пер. с нем. – Х. : Гуманитарный Центр, 2011. – 388 с.
2. Нуркова В. В. Проблема истинности автобиографических воспоминаний в процессе судопроизводства // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – № 5. – С. 15–29.
3. Сидоренко Е. В. Экспериментальная групповая психология. – СПб. : С-Пб. гос. ун-т, 1993. – 152 с.
4. Франкл В. Доктор и душа / Виктор Франкл / [пер. с англ., предисл. А. А. Бореев]. – СПб. : Ювента, 1997. – 285 с.
5. Чепелева Н. В. Основні поняття наративної психології. Психологія. / Н. В. Чепелева // зб наук. праць. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. – Вип. 12, С. 3–9.
6. Чепелева Н.В. Технології читання / Н. В. Чепелева. – К. : Главник. 2004. – 96 с.
7. Чорна книга України: зб. документів, архів. матеріалів, листів, доп., ст., досліджень, есе упорядн., ред. Ф. Зубанича; передм. В. Яворівського. – К. : Просвіта, 1998. – 784 с.
8. Шиловська О. М. Психологічні особливості породження наративу як засоб саморозвитку особистості: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Шиловська Олен Миколаївна. – К., 2003. – 282 с.
9. Read C. The Social Responsibilities of the Historian // The American Historical Review. - 1950. – Jan. – P. 284–292.